

Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Alena Prokopová

V souvislosti se změnami připravovanými v rámci právního řádu České republiky, přípravou nového občanského zákoníku, zejména nové úpravy rodinných vztahů a snahou přiblížit se právní úpravě zemí Evropského společenství, bych chtěla tímto článkem upozornit na nutnost řešení jednoho ze závažných problémů týkajícího se dětí, na který náš současný právní řád nepamatuje.

Uvědomuji si, že se jedná o problematiku natolik závažnou, že ji nelze „odbyť“ jen několika řádky. Přesto však doufám, že i těchto několik řádků přispěje k zamýšlení a snad i snaze přijmout konečné řešení.

Jedná se o problém únosů – zavlčení dětí jedním z rodičů do ciziny.

Mezinárodní únosy dětí otevřely novou oblast v rámci mezinárodního práva soukromého a nelze tento problém nadále přehlížet s tím, že se týká jiných zemí a nikoli České republiky. I u nás se již vyskytly případy, kdy jeden z rodičů odvezl dítě do státu, z něhož sám pochází. Uspokojivé řešení, jak dítě vrátit zpět, však náš současný právní řád nenabízí. Řešení umožňuje zejména haagská Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (dále jen „Úmluva“) přijatá dne 25.10.1980, kterou je nyní vázáno 43 států, čímž zaujímá druhé místo mezi všemi haagskými úmluvami v počtu zemí, které je přijali. To samo o sobě vypovídá o tom, že si řada států uvědomila závažnost problematiky únosů dětí, tímto problémem se zabývá a zejména chce zabývat. Česká republika však dodnes není Úmluvou vázána, třebaže k jejímu podpisu došlo ještě za existence ČSFR v roce 1992. Těžko asi odpovědět na otázku, proč jsme dosud Úmluvu neratifikovali, když ode dne podpisu uplynuly už téměř čtyři roky. Je snad něco důležitějšího než zájem dítěte? Vždyť obava, že vývoj zavlčeného dítěte bude ohrožen, by měla být dostatečnou motivací k přijetí Úmluvy a vést ke snaze umožnit rodiči, který je oprávněn dítě vychovávat a kterému bylo odebráno, legální právní cestou získat dítě zpět. Bez ratifikace je Úmluva neúčinná a nelze ji v praxi použít.

Cíle Úmluvy

Úmluva poskytuje vhodné prostředky pro řešení mezinárodních otázek únosů dětí, zahrnuje mechanismy pro zabezpečení právní pomoci mezi státy směřující k návratu unesených dětí a představuje různá kompromisní řešení.

Mezi nejdůležitější patří tyto cíle Úmluvy:

- usnadnit právní postavení rodiče z jednoho státu, který žádá návrat dítěte ze státu jiného,
- zajistit rodiči jednoho státu právo na styk s dítětem, které je v jiné zemi,
- co možná nejvíce urychlit řízení o návrat dítěte a styk s ním,
- umožnit v uvedených řízeních osvobození od placení nákladů řízení a jiných plateb, které jsou s ním spojeny,
- napomoci určit, kde se dítě nachází,
- rozvinout spolupráci mezi státy v této oblasti.

Hlavní cíl Úmluvy je vyjádřen již v její preambuli a spočívá v urychleném návratu dítěte k osobě (fyzické i právnické, typicky k jednomu z rodičů), která v souladu s právním řádem státu, v němž mělo dítě své obvyklé bydliště před přemístěním skutečně o dítě pečovala, a to v případech, kdy bylo protiprávně odvezeno zpravidla druhým rodičem (tj. i na jeho objednávku) do jiného státu nebo je tam protiprávně zadržováno. Úmluva má přispět k tomu, aby tam, kde rodiče mají bydliště v různých zemích, byl zabezpečen výkon práva tohoto rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, na styk s ním.

Úmluva má umožnit rozvoj zejména občanskoprávních soudních řízení. Není však vyloučeno, že vyvolá i řízení trestní. Avšak je nutné podotknout, že zavlčení dítěte do zahraničí se považuje za rodinnou záležitost a tento „čin“ není trestě stíhán. Úmluva se týká výlučně civilních aspektů mezinárodních únosů dětí, což je zdůrazněno i v jejím samotném názvu.

Použití Úmluvy

Je téměř pravidlem, že únosy se týkají převážně menších dětí. Z toho důvodu Úmluva vymezila věk dítěte, do kterého ji lze aplikovat. Její ustanovení nelze použít, resp. se musí přestat používat dnem šestnáctých narozenin dítěte, a to i tehdy, když už ústřední orgán nebo jiné příslušné orgány a soudy podle ní začaly postupovat. Protože v některých případech by věk dítěte mohl zapříčinit bezvýsledné ukončení řízení o návrat, byť dosud úspěšné, zaujaly některé státy takovou praxi, že v řízení pokračují i poté, co dítě dosáhne 16 let, přičemž nadále využívají mechanismu Úmluvy, opírají se však již o vlastní právní řád.

Dále je nutné zdůraznit, že pro použití Úmluvy není rozhodná otázka státního občanství dítěte, jeho rodičů, nebo jiných osob, ale rozhodující je kritérium geografické, tj. aby se případy dotýkaly více jak jednoho státu.

Rovněž Úmluva připouští určité výjimky z návratu dítěte, které jsou **taxativně** vymezené.

První výjimkou je skutečnost, že osoba, instituce nebo jiný orgán, který měl o dítě pečovat, o něj nepečoval v době únosu dítěte nebo souhlasil či se později smířil s únosem. Druhá výjimka umožňuje návrat dítěte odmítnout, pokud je vážné nebezpečí, že by jím bylo dítě vystaveno fyzické nebo duševní újmě nebo se jinak dostalo do nesnesitelné situace. Třetí výjimka se týká pouze starších dětí. Je možné návrat odmítnout, jestliže se zjistí, že dítě s ním nesouhlasí a dosáhlo věku a stupně vyspělosti. A konečně může být návrat odmítnut, pokud by to nedovolovalo základní zásady dožadovaného státu o ochraně lidských práv a základních svobod.

Ústřední orgány

Řádné fungování Úmluvy je zabezpečeno vytvořením sítě ústředních orgánů a zajištěním úzké spolupráce mezi nimi. Ta spočívá ve výměně informací o výchovném působení na dítě, odstraňování překážek, které brání hladké aplikaci Úmluvy. Ústřední orgány mají vypátrat, kde se dítě nachází, zabezpečit jeho prozatimní ochranu pomocí předběžných opatření, učinit potřebné kroky k ulehčení činnosti jiných institucí, umožnit vedení zákonného procesu, poskytovat rady včetně účasti právního zástupce, učinit správní opatření k zajištění bezpečného návratu dítěte, vyměňovat si zprávy o provádění Úmluvy atd.

Úmluva nestanoví strukturu ústředních orgánů. To je záležitostí každého státu. V České republice se uvažuje o dvou variantách, jednak o ministerstvu spravedlnosti jako ústředním orgánu a dále se ozývají hlasy, aby tuto funkci plnilo Ústředí pro mezinárodně právní ochranu mládeže v Brně (dále jen „Ústředí“). Já sama se přikláním k možnosti nabízené jako druhé. Z důvodů, že Ústředí již jednu funkci ústředního orgánu vykonává, a to podle newyorské Úmluvy o vymáhání výživného v cizině z roku 1956, má praktické zkušenosti v mezinárodní oblasti péče o dítě, s orgány mnohých států navázalo dobrou spolupráci, a pak je samostatnou justiční složkou i tak řízenou ministerstvem spravedlnosti.

Řízení o návrat dítěte

V podstatě samotné řízení o návrat dítěte v souladu s Úmluvou není složitou záležitostí, ale před jeho zahájením, v jeho průběhu nebo i po skončení řízení

se může vyskytnout bezpočet problémů, jejichž rozbor přesahuje rámec tohoto článku.

Zejména je nutné si uvědomit, že Úmluva předpokládá pouze dva druhy řízení:

1. řízení o návrat dítěte (čl. 8 – čl. 20 Úmluvy),
2. řízení o úpravě a zajištění účinného vykonávání práva styku s dítětem (čl. 21 Úmluvy).

Úmluva se vůbec nezabývá vznikem a existencí samotného práva péče o dítě, i když bez práva péče by nebylo možné hovořit o situacích, které jsou předmětem Úmluvy. Jejich úprava je v plném rozsahu svěřena vnitrostátním právním řádům, a to právnímu řádu toho státu, kde má dítě obvyklé bydliště, tj. místa, ke kterému má dítě pevný, intenzivní vztah.

Pokud ponecháme stranou možnost osoby, které bylo dítě uneseno, obrátit se přímo na soudní, resp. správní orgány, jenž jsou příslušné ke konečnému řízení o návrat, je postup dle Úmluvy následující:

1. Osoba, která tvrdí porušení svých práv, podá návrh na navrácení dítěte kterémukoliv ústřednímu orgánu, nejčastěji v zemi obvyklého bydliště dítěte nebo v zemi jeho pravděpodobného současného pobytu.
2. Ústřední orgán žádost posoudí. Nachází-li se dítě na jeho území, učiní všechna opatření k jeho okamžitému návratu. Pokud ne, předá bezodkladně návrh ústřednímu orgánu ve smluvním státě nynějšího pobytu nezletilce. Tento druhý orgán potom postupuje stejně jako orgán předcházející.
3. Ústřední orgán bude nejprve usilovat o dobrovolný návrat dítěte. Jestliže se nezdaří, zahájí řízení před soudními nebo správními orgány státu, v němž nyní dítě je, a to způsobem odpovídajícím platnému právu tohoto státu.

Dítě se vrací přímo žadateli, aniž by byl brán ohled na předchozí obvyklé bydliště dítěte.

Pokud zhodnotím význam Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, domívám se, že začleněním této Úmluvy do právního řádu České republiky bude řešen nejen palčivý problém únosů dětí, ale dojde i k významnému posílení postavení našich občanů v cizině v oblasti právních vztahů.

Autorka uvítá jakékoliv připomínky k tomuto článku a ohlasy k nastíněné problematice.